

Åsa Wikfors, *Alternativne činjenice: o znanju i njegovim neprijateljima*, Zagreb: Naklada OceanMore, 2021. 120 str., ISBN 978-953-332-120-2.

Knjiga *Alternativne činjenice: o znanju i njegovim neprijateljima* Åse Wikfors štivo je koje iz filozofskog, psihološkog i sociološkog ugla sagledava aktuelnu prijetnju znanju i nudi alate za borbu protiv nje. Autorica polazi od teze da sam konstrukt alternativnih činjenica nije niti može biti utemeljen u teoriji znanja, te razmatra njegovu instrumentalizaciju u društveno-političkom kontekstu. Ova članica Kraljevske akademije znanosti u svom bestselleru, izrazu dugogodišnjeg angažmana na popularizaciji filozofije, ističe da je znanje, istinsko znanje (i dalje) važno za preživljavanje pojedinca i društva, te da se ono kao takvo ne smije izjednačavati sa slobodom mišljenja i vjerovanja. *Svi imamo pravo misliti i vjerovati što god hoćemo. Ali ako vjerujete u ono što želite, u ono što želite da je istina, a ne u ono za što postoje dobre osnove da je istina, nećete doći do znanja, a to nosi svoje posljedice* (str. 8).

U prvom poglavlju autorica razjašnjava i epistemološki elaborira povezanost znanja i uvjerenja, kako bi objasnila sve očitiji i sve više zabrinjavajući otpor prema znanju. Naime, da bismo nešto znali, nije dovoljno samo da se susretnemo s činjenicama, nego i da vjerujemo u ono što se tvrdi. S druge strane, da bi neko uvjerenje bilo znanje, mora odražavati stvarnost, tj. biti istinito. Treći uvjet je da je uvjerenje zasnovano na nekoj vrsti dobrog dokaza. Na osnovu klasične filozofske rasprave o skepticizmu, autorica iznosi tezu da znanje ne traži apsolutnu sigurnost ili dokaz, te da insistiranje na dokazu vodi raspadu sistema. Za stjecanje znanja nije potrebna potpuna sigurnost, dovoljno je da dokazi ukazuju da je *dovoljno moguće* da je to istinito uvjerenje istina, tj. za znanje je dovoljno *ekstremno vjerovatno*. U javnom prostoru i debatama, npr. u raspravama o klimatskim promjenama, uobičajilo se navođenje argumenta da za neke naučne teorije dokazi ne isključuju mogućnost da je teorija pogrešna. Prigovor da bi neka teorija mogla biti pogrešna u suštini nije nikakav prigovor, no on se u javnom prostoru nerijetko instrumentalizira, pri čemu se računa na politički motiviranu subjektivnost konzumenata.

Posebno poglavlje posvećeno je raspravi o činjenicama. Nihilizam činjenica, tvrdnja da činjenice ne postoje, oruđe je masovnog uništenja. Danas bi malo koji filozof tvrdio da činjenice ne postoje, dok, s druge strane, za raspravu o postojanju estetskih i moralnih činjenica ima prostora. Autorica pokušava dati odgovor na pitanje kako smo kao čovječanstvo napravili taj ogromni prijelaz od glavne ideje postmodernizma da konstrukt i perspektive koje odabiremo relativiziraju stvarnost do nihilizma činjenica. Jer, čak i ako prihvatimo da su pojmovi društvene konstrukcije, ne znači da je i ono o čemu oni govore također društvena konstrukcija i da je otvoreno za debatu. Iako imamo određenu slobodu u odabiru naših pojmova, nemamo slobodu u određivanju postoji li u stvarnosti nešto što odgovara tim pojmovima. Postmodernistički način razmišljanja iskorištavaju cinici koji žele potkopati vjeru u znanje i istinu. Postmodernističke struje imale su, bez sumnje, pozitivan efekt na društvo istaknuvši važnost različitih perspektiva. No, isto tako, pitanje je koliko su naštetile istinskom znanju, s obzirom na to da nam se sada zbog velikog broja različitih perspektiva teže suočiti s propagandom i dezinformacijama i prosto reći da nešto nije istina. Kroz analizu mnogih postmodernih ideja u Trumpovo doba, autorica potencira poznatu tezu da iza priče o znanju stoji pitanje moći te da dominira perspektiva moćnih.

Polazeći od toga da je suštinsko obilježje čovjeka racionalnost, ali i uzimajući u obzir koliko čudna uvjerenja ljudi realno danas imaju, autorica pokušava odgovoriti na pitanje *koliko* smo zapravo racionalni. Realno, koračamo svijetom vrlo uvjereni u stvari o kojima suštinski malo znamo. Precjenjujemo vlastiti nivo razumijevanja načina na koji stvari funkcionišu. Zbog društvene prirode znanja i činjenice da većinu informacija dobijamo od drugih ljudi, podložni smo mnogim kognitivnim distorzijama. Skloni smo potvrditi ono što već mislimo, naše rezonovanje je motivirano, jer vjerujemo u ono što želimo, a ne u ono što imamo razloga vjerovati. Štaviše, naše mišljenje je i politički motivirano, te nije rijetkost da se društva ideološki polariziraju u odnosu prema empirijskim činjenicama, a ne samo prema vrijednosnim sistemima. Navodeći mnoštvo eksperimentalnih primjera iz područja kognitivne psihologije, autorica potencira pitanje o racionalnosti čovjeka, ostavljajući ga, kako bismo i očekivali za jednog filozofa nauke, dakako, bez odgovora.

Pored interne, nažalost, prijeti nam i tehnologijom potpomoguta eksterna kognitivna distorzija, kroz filtrirajuće balone, lažne vijesti, internetom prezentirano znanje koje stvara iluziju jednostavnosti svijeta, i "proizvodi" mnogo više pogrešnih shvatanja nego prije interneta, s obzirom na to da lahko možemo ignorisati izvore s kojima se ne slažemo. Koristeći se primjerima predsjedničkih izbora, kampanja i javnih debata, autorica pokazuje da ljudi danas pogrešno shvataju mnogo više stvari nego prije interneta, te da je mnogo štetnije biti pogrešno

informiran, nego neinformiran, Raspirivanje sumnje, usmjereno čak i na znanstvene spoznaje, postalo je uobičajena taktika u političkim igrama, kao i stvaranje tzv. lažne ravnoteže, dojma da dvije strane u debati imaju legitimitet (eksperti i laici o globalnom zagrijavanju, naprimjer). Redefiniranje stvarnosti, efekt konstantnog laganja, teorije zavjere, neki su od fenomena koje Åsa Wikfors znalački povezuje sa svakodnevnim iskustvom savremenog čovjeka.

Možda je od opisa aktuelnog stanja znanja jedino kompleksnije pitanje njegove geneze. Autorica u posljednjem poglavlju tretira pitanje kritičkog mišljenja u školi, te tvrdi da je način podučavanja kritičkog mišljenja popločao put trenutnoj epistemološkoj krizi. Navodeći statističke pokazatelje propadanja švedskog obrazovnog Sistema, kojeg je i sama dio, te vlastita zapažanja u radu sa studentima, autorica ukazuje na to da je pad školskih rezultata u direktnoj korelaciji s početkom konstruktivizma u pedagogiji, tj. uvjerenja da nastavnik nije taj koji *prenosi* znanje nego onaj koji prosto *nadgleda* stjecanje znanja. Time na značaju gubi istinska upućenost u područje podučavanja i poznavanje činjenica, na koje se pogrešno gleda kao na suprotnost i prepreku razumijevanju i kritičkom promišljanju. Glavni aspekt kritičkog mišljenja jeste upravo sposobnost procjenjivanja argumenta i nijansiranost mišljenja, a toga nema bez dobrog poznavanja činjenica. Čini se da je barem dijelom ovaj pedagoški konstruktivizam u korijenu današnjeg populizma. Kad je predavanje individualizirano, a propisani nastavni plan i program minimiziran, rezultat je raspad zajedničke slike stvarnosti i polarizacija. Ljudi su na osnovu nasljeđenog kulturnog kapitala podijeljeni, te stoga ne mogu voditi racionalne razgovore.

Vrijeme postistine stoga nastalo je kao posljedica konstruktivističkog shvatanja da znanje nije objektivan, nego društveni konstrukt vezan za vrijeme i kulturu. U takvoj atmosferi, stoga, nije iznenađujuće da počnemo govoriti o alternativnim činjenicama. Autorica knjigu završava sugestijama za prevazilaženje trenutne epistemološke krize, potencirajući tezu da nemamo pravo na svoje vlastite činjenice, jer one ne pripadaju nama, nego svijetu. Imajući u vidu društvenu prirodu znanja, koja je centralna tema ove uzbudljive knjige, autorica podsjeća koliko smo danas više nego ikada svi odgovorniji da usvojimo relevantne informacije i razmislimo koliko dobro su utemeljena naša uvjerenja. Zbog toga će ovo štivo biti zanimljivo i korisno svima onima koji danas, više nego ikad, promišljaju pitanja znanja.

Mersiha Jusić